

اللَّهُمَّ احْمِرْ لِي

تعهد رعایت حقوق معنوی دانشگاه میبد

اینجانب آریتا رضازاده به شماره دانشجویی 9300454 دانش‌آموخته مقطع کارشناسی ارشد در رشته فقه و حقوق جزا گرایش الهیات و معارف اسلامی که در تاریخ 1396/07/25 از پایان‌نامه خود تحت عنوان: تحلیل فقهی و حقوقی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی با کسب درجه خوب دفاع نموده‌ام، شرعاً و قانوناً متعهد می‌شوم:

- 1) مطالب مندرج در این پایان‌نامه حاصل تحقیق و پژوهش اینجانب بوده و در مواردی که از دستاوردهای علمی و پژوهشی دیگران اعم از پایان‌نامه، کتاب، مقاله و غیره استفاده نموده‌ام، رعایت کامل امانت را نموده. مطابق مقررات. ارجاع و در فهرست منابع مآخذ اقدام به ذکر آنها نموده‌ام.
- 2) تمام یا بخشی از این پایان‌نامه قبلاً برای دریافت هیچ مدرک تحصیلی (هم‌سطح، پایین‌تر یا بالاتر) در سایر دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزش عالی ارائه نشده است.
- 3) مقالات مستخرج از این پایان‌نامه یا رساله کاملاً حاصل کار اینجانب بوده و از هرگونه جعل داده و یا تغییر اطلاعات پرهیز نموده‌ام.
- 4) از ارسال همزمان و یا تکراری مقالات مستخرج از این پایان‌نامه (با بیش از 30 درصد همپوشانی) به نشریات و یا کنگره‌های گوناگون خودداری نموده و می‌نمایم.
- 5) کلیه حقوق مادی و معنوی حاصل از این پایان‌نامه متعلق به دانشگاه میبد بوده و متعهد می‌شوم هرگونه بهره‌مندی و یا نشر دستاوردهای حاصل از این تحقیق اعم از چاپ کتاب، مقاله، ثبت اختراع و غیره (در زمان دانشجویی و یا بعد از فراغت از تحصیل) با کسب اجازه از تیم استادان راهنما و مشاور و حوزه پژوهشی دانشگاه باشد.
- 6) در صورت اثبات تخلف (در هر زمان) مدرک تحصیلی صادر شده توسط دانشگاه میبد از درجه اعتبار ساقط و اینجانب هیچگونه ادعایی نخواهم داشت.

نام و نام خانوادگی دانشجو: آریتا رضازاده

تاریخ: 1396/07/25



دانشکده علوم انسانی

پایان نامه

جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد

فقه و حقوق و جزا

عنوان

تحلیل فقهی و حقوقی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی

استاد راهنما:

حجت الاسلام و المسلمین آقای دکترسید احمد میرخلیلی

استاد مشاور:

خانم دکتر نفیسه متولی زاده

تدوین کننده

آزیتا رضازاده

مهر ماه 1396

تقدیم به

خدای خوبم که به من فرصت زندگی داد.

تقدیر و تشکر

با سپاس و تقدیر از لطف و راهنمایی بی دریغ استادام جناب دکتر سید احمد میرخلیلی که در نگارش پایان نامه از راهنمایی ایشان برخوردار شدم، سرکار خانم دکتر نفیسه متولی زاده که مشاور پایان نامه را به عهده گرفتند و تمام کسانی که در تدوین پایان نامه یاری ام کردند.



مجلس شورای اسلامی
جمهوری اسلامی ایران

صورتجلسه دفاعیه پایان نامه دانشجوی دوره

کارشناسی ارشد

شناسه: ب/ک/۳

جلسه دفاعیه پایان نامه تحصیلی آقای/خانم **آرژینا رضا زاده** دانشجوی کارشناسی ارشد رشته **فقه و حقوق جزا** تحت عنوان **"تحلیل فقهی و حقوقی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی"** و تعداد واحد: **۴** در

تاریخ **۹۶/۷/۲۵** با حضور اعضای هیات داوران (به شرح ذیل) تشکیل گردید.

پس از ارزیابی توسط هیات داوران پایان نامه با نمره **۱۷/۹۰** به حروف **هجرت و زر (مهر)** و درجه **خوب** مورد تصویب قرار گرفت.

عنوان	نام و نام خانوادگی	امضاء
استاد/استادان راهنما:	دکتر سیداحمد میرخلیلی	
استاد/استادان مشاور:	دکتر نفیسه متولی زاده	
داور:	دکتر اردوان ارژنگ	
داور:	دکتر محمد رضا رحمتی	

نماینده تحصیلات تکمیلی دانشگاه (ناظر)

نام و نام خانوادگی: **دکتر اردوان ارژنگ**

امضاء

چکیده

یکی از نوآوری های قانون مجازات اسلامی مصوب 1392 پیش بینی مسئولیت کیفری برای اشخاص حقوقی است. اهمیت و جایگاه ویژه اشخاص حقوقی در جامعه امروزی قانونگذار را برآن داشت تا با اختصاص چند ماده، این تأسیس مهم را در حقوق کیفری بنیان نهد. مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در فقه مطرح نشده است. ولی فقها به طور گذرا در ابواب مختلف مثل بیت المال، وقف، حق مالکیت آثار و نتایجی قائل هستند. در این پژوهش به مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در فقه پرداخته شده است. مبانی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در فقه و حقوق متفاوت می باشد هرچند که اشتراکاتی در فرآیند استدلال وجود دارد اما طریق اثباتشان متفاوت می باشد. مبنای مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی، مسئولیت نیابتی می باشد. از جمله مبانی فقهی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی قاعدهٔ وزر، قاعدهٔ التعزیر لکل عمل محرم است. شرایط مسئولیت کیفری آنان لزوم ارتکاب جرم توسط نمایندگان اشخاص حقوقی و ضرورت ارتکاب جرم به نام شخص حقوقی است که از آثار ضمانت اجرایی آنان ممنوعیت از فعالیت شغلی، مصادره اموال و انحلال می باشد. روش اجرای تحقیق، تحلیلی و توصیفی می باشد از نتایج حاصل از این پژوهش اصلاح مرتکب و فراهم کردن موجبات دادرسی عادلانه است، که خسارات وارد بر بزه دیده که به نحو شایسته جبران گردد. زیرا شخص حقوقی با توجه به امکاناتی که دارد بهتر از اشخاص حقیقی می تواند سبب جبران خسارات زیاندیدگان از جرم گردد. مجازات کردن آنان عمل به اصل برابری اشخاص در برابر قانون و اصل شخصی بودن مجازاتها است که موجب برقراری عدالت و انصاف می گردد.

واژگان کلیدی: مسئولیت کیفری، اشخاص حقوقی، مبانی فقهی، مبانی حقوقی، اشخاص حقیقی

فهرست مطالب

1	مقدمه
2	1. بیان مسئله
2	2. ضرورت تحقیق
2	3. اهداف تحقیق
3	4. پیشینه تحقیق
4	5. سئوالات پژوهش
4	1- سؤال اصلی
4	2- سئوالات فرعی
5	7. روش تحقیق
5	8. ساختار تحقیق

فصل اول کلیات

7	1. مفهوم شناسی
7	1-1. مبانی
7	1-1-1. مبانی در لغت
7	1-1-2. مبانی در فقه
7	1-1-3. مبانی در حقوق
8	1-2. مسئولیت
8	1-2-1. مسئولیت در لغت
9	1-2-2. مسئولیت در فقه
10	1-2-3. مسئولیت در حقوق
11	1-2-4. اقسام مسئولیت
11	1-2-4-1. مسئولیت اخلاقی
11	1-2-4-2. مسئولیت حقوقی
11	1-2-4-2-1. مسئولیت مدنی
12	1-2-4-2-2. مسئولیت اداری
12	1-2-4-2-3. مسئولیت کیفری
13	1-2-4-2-4. مسئولیت کیفری در فقه
13	1-2-4-2-4-2. مسئولیت کیفری در حقوق

- 14-3-1 اشخاص 14
- 1-3-1 اشخاص در لغت 14
- 2-3-1 اقسام شخص 14
- 3-3-1 شخص حقوقی در فقه 15
- 4-3-1 شخص حقوقی در حقوق 16
- 1-4-3-1 مصادیق اشخاص حقوقی 17
- 1-1-4-3-1 اشخاص حقوقی حقوق عمومی 18
- 1-1-1-4-3-1 دولت 18
- 2-1-1-4-3-1 مؤسسه دولتی 21
- 3-1-1-4-3-1 شرکت دولتی 21
- 2-1-4-3-1 اشخاص حقوقی حقوق خصوصی 22
- 1-2-1-4-3-1 شرکتهای تجاری 23
- 2-2-1-4-3-1 مؤسسات غیرتجاری 23

فصل دوم مبانی حقوقی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی

درآمد 26

- 1-2 ماهیت اشخاصی حقوقی 27
- 1-1-2 نظریه واقعی بودن شخصیت حقوقی 27
- 2-1-2 نظریه فرضی بودن شخصیت حقوقی 28
- 3-1-2 نظریه اعتباری بودن شخصیت حقوقی 29
- 2-2 نظریه عدم مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی 30
- 1-2-2 عدم وجود اراده عنصر روانی مستقل در اشخاص حقوقی 30
- 2-2-2 نقض اصل شخصی بودن مجازاتها 32
- 3-2-2 عدم امکان اعمال مجازاتهای مقرر به اشخاص حقوقی 33
- 4-2-2 عدم تحقق اهداف مجازاتها 34
- 5-2-2 اصل اختصاص اشخاص حقوقی و موجودیت آنان 36
- 6-2-2 عدم قدرت اشخاص حقوقی در ارتکاب برخی جرائم 36
- 7-2-2 موانع راجع به آیین دادرسی 37
- 3-2 مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر (مسئولیت نیابتی) 38
- 1-3-2 شرایط تحقق مسئولیت کیفری ناشی از فعل غیر 38
- 1-1-3-2 مجرمانه بودن عمل مرتکب اصلی 39

- 2-1-3-2 وجود تعهد یا تکلیف ناشی از قرارداد 39
- 3-1-3-2 ارتکاب جرم غیر عمدی یا شبه عمدی 39
- 4-1-3-2 ارتکاب جرم در حین انجام وظیفه 40
- 2-3-2 مبانی حقوقی مسئولیت نیابتی اشخاص حقوقی 40
- 1-2-3-2 مبانی تقصیری مسئولیت کیفری نیابتی 42
- 1-1-2-3-2 نظریه پذیرش 42
- 2-1-2-3-2 نظریه عدم مداخله 43
- 3-1-2-3-2 نظریه بی ارادگی ارادی 43
- 2-2-3-2 مبانی مسئولیت کیفری نیابتی بدون تقصیر 44
- 1-2-2-3-2 مسئولیت کیفری نیابتی مبتنی بر ریسک 44
- 2-2-2-3-2 مسئولیت کیفری نیابتی مبتنی بر جبران و توزیع ضرر 44
- 3-2-3-2 نظریه اصیل واقعی 45
- 4-2-3-2 نظریه اجتماع یا آگاهی جمعی 46
- 5-2-3-2 نفع اجتماعی 48
- 6-2-3-2 عدالت فردی 49
- 1-6-2-3-2 عدالت کیفری نسبت به بزه دیدگان 49
- 2-6-2-3-2 عدالت اجتماعی نسبت به هموعان 50

فصل سوم مبانی فقهی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی

- درآمد 54
- 1-3 قاعده وزر 55
- 1-1-3 ادله و اعتبار قاعده 55
- 2-1-3 کاربرد این قاعده 57
- 2-3 قاعده التعزیر لکل عمل محرم 60
- 1-2-3 ادله و اعتبار قاعده 60
- 2-2-3 کاربرد قاعده در مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی 62
- 3-3 قاعده فقهی انصاف 63
- 1-3-3 ادله و اعتبار قاعده 64
- 2-3-3 ویژگی‌ها قاعده 65
- 3-3-3 کاربرد قاعده در مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی 65
- 4-3 کلمات حکم بالعقل حکم بالشرع 67
- 1-4-3 ادله و اعتبار قاعده 67

- 3-4-2. ویژگی های قاعده.....69
- 3-4-3. کاربرد قاعده در مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی.....71
- فصل چهارم مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی و شرایط آنها
- درآمد74
- 4-1. شرایط عام مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی.....76
- 4-1-1. ارتکاب جرم به نام شخص حقوقی77
- 4-1-2. ارتکاب جرم در راستای منافع شخص حقوقی78
- 4-1-3. ارتکاب جرم توسط نماینده قانونی شخص حقوقی.....81
- 4-1-4. تسبیب در قوانین کیفری83
- 4-1-4-1. سبب.....83
- 4-1-4-2. شرط.....84
- 4-1-4-3. رابطه استناد.....84
- 4-1-4-3-1. سبب در قانون مجازات 92.....85
- 4-1-4-3-2. نقش بزه دیده در وقوع بزه.....85
- 4-1-4-4. رابطه تقصیر و سببیت86
- 4-1-4-5. رابطه سببیت در اشخاص حقوقی87
- 4-2. اصل مسئولیت همزمان شخص حقوقی و حقیقی88
- 4-3. شرایط خاص مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی وابسته به حقوق خصوصی.....89
- 4-3-1. مسئولیت کیفری پیش از تشکیل شرکت90
- 4-3-2. مسئولیت کیفری شرکت در مدت تسویه.....91
- 4-3-3. مسئولیت کیفری شرکت در حالت ادغام و تبدیل و مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی فرعی...91
- 4-4. مستثنیات مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی وابسته به حقوق عمومی92
- 4-5. جرائم قابل انتساب به اشخاص حقوقی.....94
- 4-6. گونه شناسی مجازات اشخاص حقوقی97
- 4-6-1. گونه شناسی کیفرهای اصلی شخص حقوقی98
- 4-6-1-1. مجازات های نابودگر شخص حقوقی99
- 4-6-1-2. مجازات های اخلاکگر در فعالیت شخص حقوقی.....101
- 4-6-1-2-1. مجازات های مالی101
- 4-6-1-2-1-1. مجازات مصادره عام (مصادره کل اموال شخص حقوقی).....102
- 4-6-1-2-1-2. مصادره خاص105

1063-1-2-1-6-4 جزای نقدی
1073-1-6-4 مجازات‌های سالب حقوق اجتماعی یا شغلی
1071-3-1-6-4 ممنوعیت دائم یا موقت از یک یا چند فعالیت شغلی یا اجتماعی
1092-3-1-6-4 ممنوعیت دائم یا موقت از دعوت عمومی برای افزایش سرمایه
1114-1-6-4 مجازات‌های سالب حیثیت
1122-6-4 گونه شناسی کیفرهای تکمیلی، تبعی و شرعی شخص حقوقی
1131-2-6-4 مجازات تکمیلی اشخاص حقوقی
1142-2-6-4 مجازات تبعی اشخاص حقوقی
1153-2-6-4 مجازات‌های شرعی «حدود، قصاص و دیات» اشخاص حقوقی
118 نتیجه گیری
121 پیشنهادات
122 فهرست منابع

مقدمه

هر فردی در جامعه شخصیت حقیقی دارد و می تواند به وسیله آن دارای حق و تکلیف گردد و آن را اجرا نماید. این قابلیت ودیعه ای الهی است که به اعتبار طبیعت انسانی، در آدمی نهاده شده است. با این حال در میان روابط حقوقی جامعه، حقوق و تعهداتی دیده می شود که موضوع آن اشخاص طبیعی نیستند بلکه جمعیت ها و مؤسساتی اند که مانند اشخاص طبیعی دارای دارند و آن ها را اشخاص حقوقی اعتباری می نامند. حقوقدانان برآنند که شخص حقوقی موجودی حقوقی است و قانون از نظر منافع جامعه، وجود آن را به رسمیت شناخته است و به او اجازه داده که بتواند دارای منافع اختصاصی خود دفاع کند و مانند اشخاص طبیعی وجود حقوقی جداگانه ای بیابد. امروزه با توجه به گسترش روابط و تجارت در زندگی اجتماعی شخص حقوقی جایگاه ویژه ای در تعاملات بین اشخاص دارد و هر روز بر اهمیت آن افزوده می شود. اما این شخصیت از منظر فقهی به رغم مبانی و ادله محکمی که دارد و برخی مصادیق و لوازم آن پذیرفته شده، لیکن به صورت مستقل و گسترده مدنظر فقها قرار نگرفته است. در طی یک قرن گذشته، اشخاص حقوقی از لحاظ تعداد و اهمیت، رشد گسترده ای کرده و بسیاری از فعالیت های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، سیاسی، ورزشی، امنیتی را به عهده گرفته اند. با رشد اشخاص حقوقی، بحث امکان ارتکاب جرم از سوی آن ها و مسئولیت کیفری آنها در میان حقوقدانان دنیا مورد پذیرش قرار گرفت و پس از مباحث گسترده ای در این زمینه، نظریه قائل به مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی و عدم مسئولیت آنان مطرح شد. امروزه مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی توسط حقوقدانان و به تبع آن قوانین کیفری به رسمیت شناخته شده و مخالفتی با آن وجود ندارد. مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در فقه سابقه ای نداشته است. تنها در منابع فقهی به طور گذرا در ابواب مختلف بحث از شخصیت حقوقی مطرح کرده است، مثلا شخص حقوقی همانند شخص حقیقی می تواند موضوع حق و تکلیف قرار گیرد و دارای اهلیتی همانند اهلیت تملک باشد. ضمن اینکه شخص حقوقی در فقه نیز دارای سابقه است و بعضی از موضوعات فقهی همانند جهات عامه را ذیل شخص حقوقی تحلیل کرد و ادله ای را برای صحت وجود شخص حقوقی در فقه اقامه نمود. بنابراین مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در فقه به رسمیت شناخته نشده است اما در حقوق ایران تا قبل از تصویب قانون مجازات اسلامی مصوب 1392، اگرچه به صورت پراکنده در بعضی قوانین ضمانت اجرایی برای اعمال متخلفانه اشخاص حقوقی در نظر گرفته شده بود، لکن مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی به صورت نظام مند و جامع به رسمیت شناخته نشده بود البته مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در قانون جرایم رایانه ای مصوب 1388 پذیرفته شده بود. با تصویب قانون مجازات 1392، مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در مورد جرایمی که با توجه به قوانین ما قابلیت ارتکاب توسط اشخاص حقوقی را داشتند، به صورت جامع مورد پذیرش قانونگذار قرار گرفت.

1. بیان مسئله

اشخاص حقوقی عبارت است از: گروه ها و جمعیت ها و انجمن هایی است که با حقوق و تکالیف مشترک و متمایز از حقوق و تکالیف افرادی که آن ها را تشکیل داده اند. در قوانین کشور ایران، از شخصیت حقوقی یا به اختصار شخصیت تعریفی نشده است. ولی در علم حقوق، شخصیت عبارت است از قابلیت و اهلیت داشتن یا دارا شدن حقوق و تکالیف و اجرای آنها. مفهوم شخصیت حقوقی تعبیری اعتباری از تاسیسی حقوقی است که به مرور زمان و با پیشرفت تمدن پدید آمده است. بدین گونه، نهادهای مذکور می توانند همانند آنچه قانون برای اشخاص حقیقی شناخته است از حقوق و تکالیفی برخوردار گردند، مگر حقوق و تکالیفی که با طبیعت انسان ملازمه دارد مانند حقوق و وظایف ابوت و زوجیت. عنوان اشخاص حقوقی به طور مستقل در کتب فقهی مطرح نشده است، ولی فقیهان برای عناوین و موضوع هایی مثل حکومت حاکم، موقوفات، بیت المال آثار و نتایجی قائل بودند که شبیه به اشخاص حقوقی عصر فعلی می باشد. درباره مسئولیت مدنی اشخاص حقوقی اختلاف نظری نیست که اشخاص حقوقی مسئول دیون و تعهدات خود هستند و بستانکاران می توانند حقوق خود را از هر نوع اموال و دارایی آن ها استیفا کنند و در مراجع قضایی درخواست توقیف اموال آن ها یا تامین مطالبات خود نمایند. ولی، در این مساله که اشخاص حقوقی در اعمال خود به ارتکاب جرم، متهم و مسئول قلمداد شوند میان حقوقدانان و فقها اختلاف می باشد. در این پژوهش، به بررسی مبانی فقهی و حقوقی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی و شرایط مسئولیت کیفری آن ها پرداخته خواهد شد.

2. ضرورت تحقیق

با پذیرش مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در فقه و حقوق سبب شده است که این اشخاص مخاطب قانونگذار قرار گیرند. پیش از این فقط اشخاص حقیقی به عنوان موجودات دارای آگاهی و اراده در برابر اوامر و نواهی شارع، مسئول شناخته شدند. ولی اشخاص حقوقی نیز با شرایطی در برابر اعمال مجرمانه خود پاسخگومی باشند و در صورت محکومیت بار مجازات را تحمیل نمایند. بنابراین از اهداف مجازات، اصلاح مرتکب و فراهم کردن موجبات دادرسی عادلانه است که خسارات وارد بر بزه‌دیده به نحو شایسته و مناسبی جبران گردد. زیرا شخص حقوقی با توجه به امکاناتی که دارد بهتر از اشخاص حقیقی می تواند سبب جبران خسارات زیان‌دیدگان از جرم گردد.

3. اهداف تحقیق

تبیین مبانی حقوقی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی
تبیین مبانی فقهی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی
بررسی شرایط مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی
بررسی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی

4. پیشینه تحقیق

در پژوهش های انجام شده، اعم از (کتاب، پایان نامه، مقاله) تنها در خصوص مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی نظرات مختلفی ارائه شده که برخی قائل به عدم مسئولیت جزایی برای اشخاص حقوقی و برخی قائل به مسئولیت جزایی آنها هستند. بر طبق قانون مجازات اسلامی مصوب 1392 ماده 143 به صراحت و به صورت استثنایی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی را پذیرفته است، در قوانین سابق چنین حکمی صریحی در خصوص مسئولیت کیفری اشخاص وجود نداشت و برای اولین بار در قانون جرایم رایانه ای مصوب 1388 ماده 19 به مسئولیت اشخاص حقوقی تصریح شد. همچنین تا به حال در نوشته های فقهی عناوین شخصیت و شخصیت حقوقی دیده نشده است به همین خاطر تا به امروز هیچ کتاب، پایان نامه و مقاله ای در ارتباط با مسائل قابل طرح از جمله ارکان، شرایط مسئولیت کیفری و مبانی فقهی و حقوقی اشخاص حقوقی به نگارش در نیامده است از آثار گذشته می توان به موارد ذیل اشاره کرد:

کتاب:

1- رضا فرج اللهی 1388 کتابی با عنوان مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در فرانسه نوشته است که در این کتاب مباحثی را پیرامون ماهیت، مبانی نظری و سابقه ی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی مطرح کرده است. ولی به طور عمده مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در فرانسه از جمله شرایط ایجاد مسئولیت و ضمانت اجراهای کیفری اشخاص حقوقی را در کشور فرانسه مورد بررسی قرار داده است.

2- محمد جواد صفار 1376 کتابی به عنوان شخصیت حقوقی نوشته است که در این کتاب مباحثی پیرامون تاریخچه شخصیت حقوقی و ماهیت آن، آغاز و پایان شخصیت حقوقی مطرح کرده است ولی به طور عمده به بررسی شخص حقیقی و حقوقی و آثار و نتایج شخصیت حقوقی در فقه پرداخته است.

پایان نامه:

1- سید روح الله هاشمی 1384 پایان نامه ای با عنوان بررسی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در حقوق ایران با نگرشی به حقوق انگلیس و فرانسه نوشته است که تنها در خصوص مبانی نظری و ضرورت توجیه مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی است و به طور عمده به بررسی نظام های انگلیس و فرانسه در این باره پرداخته شده است.

2- مهدیه سیفی 1392 پایان نامه ای با عنوان ارکان مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در قانون مجازات اسلامی مصوب 1392 نوشته است که در خصوص مبانی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی و شرایط و ضمانت اجراهای جرایم ارتكابی اشخاص حقوقی پرداخته است.

مقاله:

1- حسن پوربافرانی، مهدیه سیفی (1392) مقاله ای با عنوان «دگرگونی های مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در ایران» اشاره شده که اشخاص حقوقی نمی توانند مرتکب هر جرمی شوند و هر

مجازات‌های هم به او اعمال شدنی نیست. براین اساس ماده ی «20 ق م ا» مجازات‌های برای اشخاص حقوقی بر شمرده است. درعین حال قانون مجازات اسلامی همه ی نکات مسائل مربوط به مجازات اشخاص حقوقی را مطرح نکرده است.

2- رضا میرزا خانی (1393) مقاله ای با عنوان «شخصیت حقوقی و مسائل ربا» نوشته است که مفهوم شخصیت حقوقی از منظر حقوقی و در منابع حقوقدانان پیشینه ی قابل توجهی دارد. اما در منابع فقهی و به رغم خاستگاه و مبانی روشن و ادله محکم و به رغم پای بندی فقها برخی مصادیق و لوازم آن در فقه به صورت مستقل و گسترده توجه کافی نشده است و درباره ی مسئولیت کیفری این اشخاص در این مقاله اشاره ای نشده است.

3- مجتبی جعفری 1395 مقاله ای با عنوان مبانی و اصول مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در قانون مجازات اسلامی نوشته است. در خصوص مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی با تصوب قانون مجازات اسلامی در سال 1392 که برای نخستین بار به عنوان یک قاعده عام پذیرفته شده است. در این مقاله، مباحثی در این زمینه که این مسئولیت برچه مبانی و استدلالی استوار می باشد زیرا بدون شناخت مبانی نظری مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی تعیین مجازات در مورد این اشخاص امکان پذیر نمی باشد و همچنین در چهار چوب اصولی شناخته شده است که دادرس نسبت به رعایت آنها الزام می باشد.

4- درید موسوی مجاب، علی رفیع زاده مقاله ای با عنوان دامنه مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در قانون مجازات اسلامی نوشته است که در این مقاله شرایط عام و خاص مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی و مبانی نظری مسئولیت کیفر آنان و همچنین جرائم قابل انتساب به اشخاص حقوقی اشاره کرده است.

5. سؤالات پژوهش

1- سؤال اصلی

دیدگاه فقه و حقوق درباره مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی چیست؟

2- سؤالات فرعی

1. مبانی حقوقی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی چیست؟

2. مبانی فقهی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی چیست؟

3. مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی و شرایط آنها چگونه تحلیل می شود؟

6. فرضیات پژوهش

1 پذیرش مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی در فقه و حقوق به معنای عمل به اصل برابری اشخاص در برابر قانون و اصل شخصی بودن مجازات‌ها است که موجب برقراری عدالت و انصاف می‌گردد و عدالت حقوقی اقتضا می‌کند که اشخاص حقیقی در صحنه‌های اجتماعی و اقتصادی اگر

خسارت و زیانی وارد آوردن یا قانونی را نقض و مرتکب جرمی شدند باید متحمل مجازات یا پرداخت غرامت شوند، در مورد اشخاص حقوقی هم چنین می باشد.

2. اگر شخص حقوقی مورد مجازات قرارگیرد چنین مجازاتی را کارمندان، کارگران و سهامداران و مصرف کنندگان خدمات و تولیدات متحمل خواهند شد. بنابراین قانون گذار اسلامی برای افرادی که شخصاً مرتکب هیچ جرمی نشده اند مسئولیتی را فرض کرده اند و این دسته افراد را در قبال اعمالی که دیگران انجام می دهند مسئول می داند. که از مصادیق این نوع مسئولیت ناشی از فعل غیر، اشخاص حقوقی است و مبانی حقوقی آنها عبارتند از: مبانی مسئولیت کیفری نیابتی تقصیر، مبانی مسئولیت کیفری نیابتی بدون تقصیر، آگاهی جمعی، نفع اجتماع می باشد.

3. مبانی فقهی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی عبارتند از: قاعده وزر، قاعده انصاف، کما حکم بالعقل حکم بالشرع می باشد.

4. مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی می تواند متناسب با شخصیت ها در نظر گرفته شود. بنابراین این مجازات ها می تواند از مجازات های نابودگر شخص حقوقی مثل انحلال و تعطیلی دائم تا مجازات های اخلاگر شدید به فعالیت شخص حقوقی مانند مصادره اموال یا منع از فعالیت شغلی خاص و مجازات های سالب حیثیت باشد.

5. با توجه به پذیرش نظریه نیابتی در مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی، ارتکاب جرم توسط اعضاء، نهادها یا نمایندگان اشخاص حقوقی و شرط ارتکاب جرم به حساب شخص حقوقی از شرایط اصلی ایجاد مسئولیت کیفری است.

7. روش تحقیق

روش پژوهش حاضر به صورت تحلیلی توصیفی می باشد؛ که مبتنی بر شیوه کتابخانه ای است و از ابزارهای کتاب، مقاله، نرم افزار استفاده شده است.

8. ساختار تحقیق

پژوهش حاضر مشتمل بر چهار فصل سازماندهی شده است:

فصل اول: کلیات و مفاهیم

فصل دوم: مبانی حقوقی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی

فصل سوم: مبانی فقهی مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی

فصل چهارم: مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی و شرایط آنها

فصل اول کلیات

در ابتدای هر پژوهش، بیان و توضیح مفاهیم و عناوین، جهت درک بهتر مطلب توسط خواننده امری لازم و ضروری است، لذا در آغاز به تعریف عناوین اصلی این پژوهش می‌پردازیم.

1. مفهوم شناسی

1-1. مبانی

1-1-1. مبانی در لغت

جمع مبنا و بنا است.^۱ در فرهنگ معین به عنوان جمع مبنی و به معنای عمارت ها و بنیادها آمده است.^۲ در فرهنگ جامع نوین، کلمه مبنا به معنای بنا، پایه و خلقت چیزی آمده است.^۳

1-1-2. مبانی در فقه

منابع استخراج احکام شریعت، مطابق مذهب امامیه به چهار اصل (کتاب، سنت، عقل و اجماع) منحصر است؛ اما بیشتر احکام دینی در کتاب و سنت که به منزله قانون اساسی و آیین نامه اجرایی آن می‌باشد، به طور مستقیم و غیرمستقیم بیان شده است. مراجع و فقیهان شیعه که توانایی استخراج احکام از مدارک نامبرده را دارند، به منظور تعیین احکام و رفع مسئولیت از خود و دیگران به آن اشتغال می‌ورزند و در این باب کوشش می‌نمایند. از این عمل در عرف متشرعه، به اجتهاد و در اصطلاح قرآنی به تفقه تعبیر می‌شود.

پس مبانی فقهی یعنی:

الف- متون دینی و منابع حکم که فقیه با استناد به آن‌ها حکم را دریافت می‌کند یعنی قرآن، سنت، عقل و اجماع. در این انگاره، مبانی فقهی به معنای ادله فقهی در نظر خواهد بود.
ب- روش‌ها و شیوه‌های معتبر در شریعت که فقیه به کار می‌گیرد و به کمک آن‌ها حکم را از منابع، فهم و کشف می‌کند. در این انگاره، مبانی فقهی برابر است با دلیل‌های اجتهاد، مانند به‌کارگیری اصول عملیه و یا ملازمات عقلیه برای مشخص کردن حکم شرعی.^۴
مبانی فقهی در حقیقت دلایل و مدارکی که امری بر آن استوار است. این دلایل نزد فقه‌های امامیه منحصر به چهار منبع: کتاب، سنت، عقل و اجماع است.^۵

1-1-3. مبانی در حقوق

مبانی جمع مبنا به معنای پایه و اساس و ریشه است.^۱ در اصطلاح فلسفه حقوق نیز کلمه مبنا به معنای علت و منشأ و مشروعیت حقوق، کیفرها و قواعد آن‌ها است. قواعد حقوقی و کیفری،

۱- عمید، حسن، فرهنگ فارسی، چاپ هشتم، انتشارات امیرکبیر، تهران، 1371، جلد دوم، ص 161

۲- معین، محمد، فرهنگ فارسی معین، چاپ هفتم، انتشارات امیرکبیر، تهران، 1381، جلد سوم، ص 823

۳- سیاح، احمد، فرهنگ بزرگ جامع نوین، ترجمه المنجد، چاپ سوم، انتشارات اسلام، تهران، 1375، جلد یک، ص 123

۴- مخلص، عباس، آشنایی با علوم اسلامی، مجله فقه کاوشی نو در فقه اسلامی، سال دوم، شماره 5، 1386، ص

۵- محقق داماد، مصطفی، قواعد فقه جزایی، جلد 2، 1406 قمری، ص 113

مشروعیت و الزام آور بودن خود را از یک سلسله مبانی اخذ می‌کند، به طوری که از ظاهر اقوال حقوقدانان و فیلسوفان استنباط می‌شود که منشأ و سرچشمه مشروعیت و وضع قواعد حقوقی را آشکار سازند؛ بنابراین مبانی حقوق از نظر آنان همان ریشه‌ها و پایه‌های پنهان حقوق کیفری می‌باشد.^۲ آنچه روشن است باید دانست مشروعیت و الزامی بودن قوانین جزایی و بالتبع مسئولیت کیفری از مبانی مورد قبول هر جامعه نشأت می‌گیرد، لذا با توجه به دیدگاه‌های حاکم در هر جامعه ناگزیر این مبانی نیز متفاوت خواهد بود. در نظام‌های دموکراسی و مردمی، توافق همگانی و قراردادهای اجتماعی منشأ این مشروعیت است. در این نظام‌ها مردم با انتخاب نمایندگان، به آن‌ها وکالت تام می‌دهند تا قوانین مورد نیاز اجماع را تصویب نمایند.^۳

1-2. مسئولیت

1-2-1. مسئولیت در لغت

مسئولیت مصدر جعلی است که از افزودن علامت مصدری «یت» به آخر مسئول بر وزن مفعول به معنای شخص مورد بازخواست و مورد سؤال به دست می‌آید. کلمه مسئول نیز از ریشه سائل سیال مشتق شده است. مسئولیت را در لغت به معنی موظف بودن به انجام دادن امری تعریف کرده‌اند؛^۴ و غالباً به مفهوم تکلیف و آنچه انسان عهده‌دار آن باشد تعریف شده است.^۵

در المعجم الوسیط در خصوص مسئولیت آمده است:

«المسؤولیه مایکونُ به الانسانُ مسؤولاً و مطالباً عن امورٍ او افعالٍ آتاهاء»

یعنی مورد سؤال مطالبه و بازخواست قرار گرفتن انسان در مورد افعالی که انجام داده.

مسئول به معنای «چیزی خواهش شده، کسی که فریضه‌ای بر ذمه دارد که اگر به آن عمل نکند از او بازخواست می‌شود»^۶ همچنین می‌توان گفت مسئولیت یعنی، «آنچه انسان عهده‌دار و مسئول آن باشد از وظایف و اعمال و افعال»^۷ در لغت‌نامه دهخدا در تعریف واژه مسئولیت چنین آمده

1- عمید، حسن، همان، ص 914

2- کاتوزیان، ناصر، فلسفه حقوق، چاپ چهارم، انتشارات سهامی، تهران، 1376، جلد دوم، ص 21

3- ظفری، محمدرضا، مبانی عدالت جزایی، چاپ اول، انتشارات رنگین، تهران، 1377، ص 27

4- همان، ص 1113

5- جعفری لنگرودی، محمدجعفر، ترمینولوژی حقوق، چاپ یازدهم، انتشارات گنج دانش، تهران، 1384، ص 642

6- انیس، ابراهیم، منتصر، عبدالحلیم، المعجم الوسیط، مترجم محمد بندرریگی، چاپ چهارم، انتشارات اسلامی،

تهران، 1389، ص 411

7- معین، محمد، همان، ص 4077

8- همان، ص 1082